

و شرکت در گردهم آییها موجب شد که او دوستان فراوانی بین محققان جهان به دست آورد.

به همین دلیل بود که پس از مرگ وی دوستانش تصمیم گرفتند که بنیادی به یادبود او بنا نهند و بدین ترتیب «بنیاد لوکونین» تأسیس شد. بانی این مهم خانم مارتن (M.A. Marten) بود که طی سفرهایش به لنین گراد با لوکونین آشنا شده بود. وی با پیش نهاد و به دنبالش گروهی از محققان از جمله مری بویس، گیتی آذریبی، جان کرتیس، ریچارد فرای، ایلیا گرشویچ، فیلیپ ژینیو، ژرار دو نیولی، بازیل گری، پرودینس هارپر، جورجینا هرمن، بارتل هرادا، راجر موری، بوریس پیوتروفسکی، ادیت پرادا، دیوید استروناخ، لویی واندن پرگ و احسان یارشاطر از این کار استقبال و در آن مشارکت کردند.

بنیاد لوکونین به آکادمی بریتانیا وابسته است و در برنامه‌های خود برگزاری میزگرد، سخنرانی، بورس تحقیقاتی و سفرهای علمی در زمینه‌های مختلف فرهنگ ایران باستان را گنجانده است.

در مراسم افتتاحیه این بنیاد که در ۶ ژوئیه ۱۹۸۸ در موزه بریتانیا برگزار شد، تصویب شد که هر ساله یک یا چند تن از باستان‌شناسان برجسته درباره ایران باستان و مسائل مربوط به آن سخنرانی کنند.

سخنران نخستین جلسات سالانه بوریس پیوتروفسکی مدیر با سابقه موزه ارمیتاژ و اورارتوشناس برجسته بود که در ۴ ژوئیه ۱۹۸۹ درباره «ایران باستان و قفقاز» سخنرانی کرد.^۲ سخنران دومین جلسه رابرت دایسن بود که در ژوئیه ۱۹۹۰ درباره حفريات دانشگاه پنسیلوانیا در آذربایجان بین ۱۹۵۷ و ۱۹۷۷ و «حسنلو و عصر آهن ایران» سخنرانی کرد.

سومین جلسه سالانه بنیاد لوکونین که در ژوئیه ۱۹۹۱ در موزه بریتانیا برگزار شد از دو جهت اهمیت داشت: از يك سو زوج مجموعه‌دار امریکایی ریموند و بورلی سکلر (Raymond and Beverly Sackler) بخشی از مجموعه خود را که شامل اشیائی از دوره حلف تا دوره بابل قدیم است به موزه بریتانیا اهدا کردند تا يك ممر درآمد دایمی برای بنیاد لوکونین باشد. این مجموعه در گالریهای ۵۶ و ۶۵ موزه بریتانیا به نمایش درآمد. این دو گالری را در ۱۸ ژوئیه ۱۹۹۱ پرنسس مارگرت خواهر ملکه الیزابت افتتاح کرد. با توجه به اشیاء اهدایی مقرر شد که موضوع سخنرانیهای این سال «بین النهرین و ایران باستان از ۳۵۰۰ تا ۱۶۰۰ ق م» باشد. اهمیت دوم گردهم آیی سال ۱۹۹۱ از آن جهت بود که نخستین بار به جای يك نفر چهار پژوهشگر برجسته در آن سخنرانی کردند: پی‌یر آمیه مدیر اسبق بخش آثار باستانی خاور نزدیک موزه لوور، راجر موری مدیر بخش آثار باستانی

بین النهرین و ایران باستان

کامیار عبدی

John Curtis (ed.), *Early Mesopotamia and Iran: Contact and Conflict c.3500-1600 BC*, London, British Museum Press, 1993, 111 pp., 29 figs., maps, 40 illus. XII color pls., ISBN 0 7141 1134 1, £14.95.

جان کرتیس (ویراستار)، *بین النهرین و ایران باستان: عصر ارتباطات و کشمکشها*، حدود ۳۵۰۰ تا ۱۶۰۰ ق م، لندن، انتشارات موزه بریتانیا، ۱۹۹۳، ۱۱۱ ص، ۲۹ طرح، نقشه، ۴۰ عکس، ۱۲ لوح رنگی، قیمت ۱۴/۹۵ پوند.

ولادیمیر گریگورویچ لوکونین در سال ۱۹۳۲ در لنین گراد (سن پترزبورگ) متولد شد. پس از فراغت از تحصیل در دانشگاه زادگاه خود در سال ۱۹۵۷ به استخدام موزه ارمیتاژ درآمد و به سرعت پله‌های ترقی را پیمود و در سال ۱۹۶۴ به مدیریت بخش آثار باستانی شرقی آن موزه رسید. در سال ۱۹۸۴ به طور ناگهانی و غیرمنتظره در ۵۲ سالگی درگذشت.^۱ لوکونین در این مدت کوتاه بیش از ده کتاب و دهها مقاله درباره مسائل مختلف دوره‌های پارتنی و ساسانی ایران و آسیای مرکزی نگاشت که از آن جمله است کتابی درباره مهرهای ساسانی در موزه ارمیتاژ (با همکاری آ.ژ. بوریسوف) و کتاب دیگری درباره ظروف سیمین ساسانی (با همکاری ک. و. ترور) که پس از مرگ وی منتشر شد. آنچه شهرت لوکونین را از مرزهای شوروی سابق فراتر برد و محققان سایر کشورها را با وی آشنا ساخت کتاب *Persia II* از مجموعه *Archaeologia Mundi* بود که در سال ۱۹۶۷ منتشر شد. خلق نیک و برخورد گرم وی طی سفرهایش به کشورهای مختلف

هنری یافت می شود که از الگوهای بین النهرین تبعیت می کند در این دوره است که «بازرگانان شوشی» به تپه سیلک کاشان و گودین تپه کنگاور راه می یابند.

در دوره بعد که دوره پیش-ایلامی خوانده می شود بار دیگر جهت گیری تغییر می کند و شوش به حوزه فرهنگی گسترده ای منضم می گردد که مرکز آن در ارتفاعات فارس در تل ملیان (آنشان) قرار دارد و نفوذ خود را تا سیستان بسط داده است. نگارش این دوره خطی است مستقل از سومری و هنر آن از دستمایه های بومی سود می جوید.

تمدن پیش-ایلامی در حدود ۲۷۰۰ ق م مضمحل شد و در حالی که مردم ارتفاعات فارس راه کوچ نشینی را برای زندگی خود برگزیدند، شوش بار دیگر در مدار فرهنگی بین النهرین افتاد. پیشرفتهای چشمگیر دوره پیش-ایلامی فرهنگهای مستعد ایرانی را بارور کرد و در گوشه و کنار ایران تمدنهایی پا به عرصه وجود گذاشتند که محور وجودی آنها استخراج مواد معدنی، پالایش و پردازش آنها و صدور آنها به بین النهرین نیازمند بود.

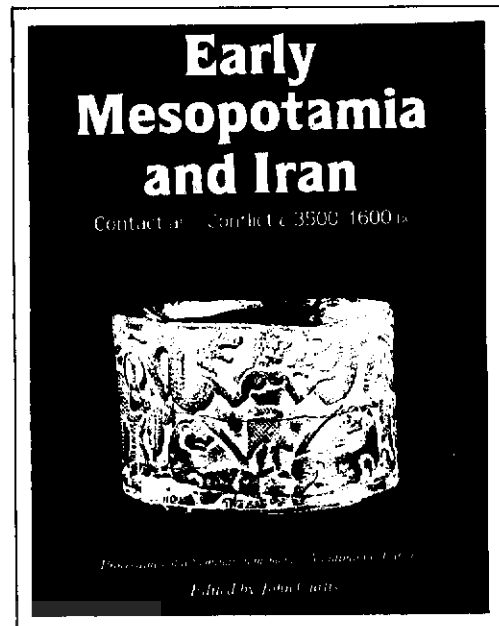
نخستین این تمدنها در میانه هزاره سوم ق م به دست کوچ نشینان در لرستان پدید آمد و بارزترین مشخصه آن اشیاء مسین و مفرغی از جمله جنگ افزارهایی است که با نقوش مختلف تزیین شده است.

دومین این تمدنها در منطقه کرمان ظاهر شد و نویسنده آن را «تمدن ماورای ایلامی» (Trans-Elamite Civilization) خوانده است. از جمله مراکز مهم این تمدن، تپه یحیی و شهداد است که در آنها آثار هنری چشمگیری به دست آمده و نمونه هایی نیز به بین النهرین راه یافته است.

در اواخر هزاره سوم ق م اوضاع بار دیگر تغییر کرد: باروی کار آمدن سلسله نیر و مند شیماشکی در ایلام این دولت نفوذ خود را مستقیم یا غیرمستقیم تا سرزمینهای ماورای ایلام و حتی آسیای مرکزی گسترش داد و در نتیجه آن تمدن باختر پدید آمد. در عین حال ایلام نه تنها خود را از یوغ بین النهرین می رها کند بلکه شاهان ایلامی به جنوب بین النهرین می تازند و آنجا را به تصرف خود درمی آورند و سالها به اعمال نفوذ در مسائل داخلی بین النهرین ادامه می دهند.

حاشیه:

۱) درباره زندگی لوکونین، بنیاد لوکونین، بنیاد لوکونین و سخنرانی نخستین جلسه سالانه این بنیاد رک: ن. چگینی، «اولین برنامه بنیاد علمی لوکونین»، مجله باستان شناسی و تاریخ، ش ۸ و ۹، اسفند ۱۳۶۹، ص ۹۳.
۲) بوریس پیوتروفسکی يك سال و اندی پس از این سخنرانی در ۱۵ اکتبر ۱۹۹۰ درگذشت.

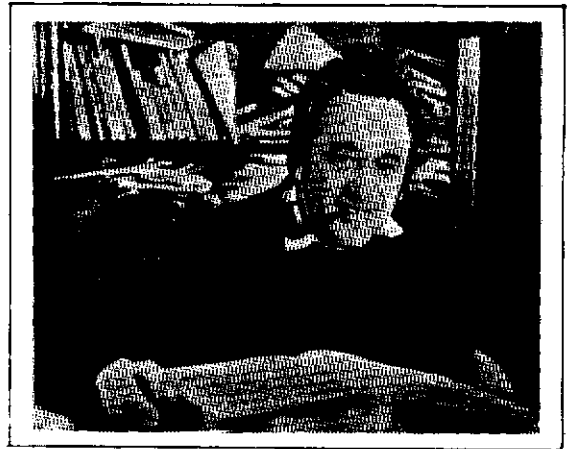

خاور نزدیک موزه اشمولین، ادیت پرادا استاد دانشگاه کلمبیا در نیویورک و هنس یورگ نیسن استاد دانشگاه آزاد برلین که متن کامل سخنرانی آنان در مجلد حاضر آمده است.

کتاب با پیشگفتار و مقدمه ای از جان کرتیس، که چکیده ای از آن در بالا آمده، آغاز می شود. در ادامه مقدمه، کرتیس به شرح پیشرفتهای فرهنگی و اوضاع بین النهرین و ایران از ۳۵۰۰ تا ۱۶۰۰ ق م و روابط این دوسرزمین با یکدیگر می پردازد. در ادامه کتاب مقالاتی به شرح زیر آمده است:

● پی بر آمیه: «عصر روابط ایران و بین النهرین، ۳۵۰۰ تا ۱۶۰۰ ق م» نویسنده اشاره می کند که در اکتبر ۱۹۷۷ به هنگام شرکت در کنفرانس باستان شناسی شوش این سؤال به ذهنش خطور کرده است که چگونه می توان گسستگیهایی را که بین دوره های مختلف پیش از تاریخ دشت شوشان و بعدها در تاریخ ایلام رخ داده است توجیه کرد؟

سوای دوره های متقدم پیش از تاریخ که مدارک ما درباره آن اندک است، در دوره های متأخر پیش از تاریخ که همزمان با دوره عبید در بین النهرین است سفالهای مشابهی در چغامیش، تپه جوی و اریدو به چشم می خورد. بر عکس در دوره «شوش I» که شهر شوش بنیاد نهاده شد آثار فرهنگی تفاوتهای فراوانی با بین النهرین معاصر دارد و بیشتر به نجد ایران متمایل است. همچنین در این دوره است که مس معادن نجد ایران به شوش راه می یابد. در دوره بعد (شوش II، همزمان با دوره اوروک در بین النهرین) جهت گیری فرهنگی شوش به سوی غرب تغییر می کند و در این شهر آثاری چون سفال، مهر استوانه ای و آثار

لوکونین

دستاوردهای این شبکه‌های بازرگانی را بررسی می‌کند. در ضمن اشاره می‌کند که گرچه سرزمینهای واقع در ایران تنها طرف تجاری بین‌النهرینی‌ها نبوده‌اند اما تصویر ایران در ذهن آنان با سایر سرزمینها تفاوت‌های عمیقی داشته و ایران در نظر سومریان به مثابه ال دورداد در نظر اسپانیاییها بوده است.

علاقه‌مندان به فلزکاری عصر آهن ایران بویژه مفرغهای لرستان مسلماً با نام راجر موری آشنا نیستند. اما وی در سالهای اخیر در جریان مطالعات خود که به نگارش کتاب مرجع مصالح و شیوه‌های تولید در بین‌النهرین باستان^۵ انجامید دامنه تحقیقات خود را از عصر آهن به دوره‌های پیشین خاور نزدیک نیز گسترش داده و چند مقاله نیز در این زمینه‌ها منتشر کرده است.

● ادیت برادا: «مهرها و سایر اشیاء مربوط به بین‌النهرین و ایران باستان» این مقاله علی‌رغم عنوان گسترده خود فقط به بررسی چند اثر هنری مربوط به دوره مورد نظر (۳۵۰۰ تا ۱۶۰۰ ق م) می‌پردازد. این اشیاء عبارت‌اند از:

پیکره بالاتنه يك فرمانروا (؟) مکتشفه از شهر اوروک مربوط به دوره اوروک و پیکره مشابهی از مس آرسنیک‌دار در موزه بروکلین با کلاهی به شکل سر بز کوهی و چکمه‌هایی که نوک آن به بالا برگشته است. چنین چکمه‌هایی بر روی يك مهر به سبک اوروک جدید از قویونجیق (نینوا) به چشم می‌خورد که سبک آن مشابه مهرهای دیگری از گودین تپه و سرخ‌دم لری است. از آنجا که دو نمونه از سه نمونه چنین مهری در ایران به دست آمده است نویسنده خاستگاه سبک آن را ایرانی می‌داند.

پس از بحثی درباره مضامین مختلف این نقوش، نویسنده به دو اثر مهر از شوش اشاره می‌کند که بر روی آنها نقش موجود عجیبی با کلاهی به شکل سر بز کوهی به چشم می‌خورد. قدمت این دو اثر مهر را از مرحله پایانی دوره عبید تا پیش از برهه انتقالی به مرحله اوروک جدید می‌داند. با توجه به شماری دیگر از آثار در بین‌النهرین که قدمت برخی از آنها تا اوایل دوره نوسنگی به عقب باز می‌گردد، نویسنده احتمال می‌دهد که در دوران پیش از تاریخ بین‌النهرین نوعی آیین شمعی و اعتقادات توأم با تلفیق بز و پرندگان شکاری وجود داشته است که ریشه آن به دوران شکارورزی و گردآوری غذا می‌رسد و یکی از آخرین تجلیات آن

این تغییر جهت فرهنگی دشت شوشان به طور اعم و شهر شوش به طور اخص در سالهای اخیر ذهن پی‌ر آمیه را به خود مشغول کرده است و وی رد پای آن را حتی امروز در تفاوت‌های بین ساکنان عرب و غیرعرب این منطقه می‌بیند که گروهی آن را عربستان و گروهی دیگر خوزستان می‌خوانند. آمیه نظریه خود را که به «گسستگی در مدارک باستان شناختی و دوگانگی قومی در ایلام» مشهور است ابتدا در مقالاتی مطرح کرد^۲ و سپس به نحو گسترده‌تر و مدلل‌تر در کتاب ماندنی خود عصر مبادلات میان ایرانیان، ۳۵۰۰ تا ۱۷۰۰ ق م^۳ آورد و در حقیقت مقاله حاضر چکیده‌ای از همان نوشته‌های پیشین است.

● راجر موری: «آیا ایران ال دورداد سومریان بوده است؟» هنگامی که استعمارگران اسپانیایی به امریکا راه یافتند شنیدند که در دوردستها سرزمینی وجود دارد که از نظر تمامی مواهب طبیعی و منابع معدنی، بویژه طلا که شدیداً مورد علاقه آنان بود، بسیار غنی است. این سرزمین بعدها با نام ال دورداد (El-Dorado) به ادبیات اسپانیا و سایر کشورهای اروپایی راه یافت و نام آن با ثروت فراوان و منابع بی‌حد و حصر مترادف شد. این مقاله با بررسی اهمیت تجارت باستانی از دیدگاه انسان‌شناسی و باستان‌شناسی و طرح نظریات مختلف درباره مکانیزم تجارت خاور نزدیک از حدود ۲۷۵۰ تا ۱۷۵۰ ق م کار خود را آغاز می‌کند. سپس به تصویر ایران دزد ذهن سومریان می‌پردازد که مهمترین منبع آن متون اساطیری-تاریخی و تجاری درباره ارتباطات سومر با سرزمینهای چون دیلمون، مکن، گوتیوم، آرت، مَرَحْشی و توکریش است.

نویسنده پس از شرح روابط دوستانه و خصمانه بین‌النهرین با سرزمینهای پیش گفته وارد بحث درباره تجارت بین آنها می‌شود و راههای تجاری، شیوه حمل و نقل امتعه و فرآیندها و

پیشرفتهای سریع آن آغاز می‌کند و سپس به تشریح توسعه اقتصادی - فرهنگی جنوب بین‌النهرین بویژه شهر اوروک در این دوران می‌پردازد. در ادامه چگونگی، روش و سبک نگارش و ساختار و مضمون نگاره‌های ابتدایی تشریح و به متون ابتدایی چون گل‌نشته‌های اقتصادی و گل‌نشته‌های حاوی فهرست مشاغل و مناصب اشاره شده است. نویسنده کار خود را با توضیحاتی درباره پیشینه نگارش چون ظهور مهرهای استوانه‌ای و مزایای آنها بر مهرهای مسطح، گویهای گلی و گل‌نشته‌های عددی - تصویری ادامه می‌دهد و به عنوان پایان بخش مقاله اجمالاً به پیشرفتهای موازی در خوزستان اشاره می‌کند.

اگرچه این مقاله از نظر اطلاعات درباره ظهور نگارش در بین‌النهرین غنی است، اما برخلاف عنوان آن اشاره‌ای که به ظهور نگارش در ایران شده بسیار ناکافی و مختصر است و علی‌رغم پیشینه منظم نگارش در ایران، که در بین‌النهرین به این وضوح دیده نمی‌شود، و پیشرفتهای اخیر در بررسی گل‌نشته‌های پیش-ایلامی تنها به ذکر موارد کلی بسنده شده است. این امر را می‌توان تا حدودی ناشی از «بین‌النهرین گرایی» نویسنده دانست، زیرا وی گرچه مدتی را نیز در ایران به تحقیق مشغول بوده، اما بیشتر در بین‌النهرین فعالیت داشته است و در سالهای اخیر نیز به مبحث حاضر یعنی ظهور و توسعه نگارش در این منطقه گرایش پیدا کرده است. از جمله نکات بدیع در این مقاله و همچنین در اثر وزین نویسنده، تاریخ خاور نزدیک باستان از ۹۰۰۰ تا ۲۰۰۰ ق م، این است که وی به جای دوره بندی پذیرفته شده دوران آغاز نگارش، از دوره بندی ابداعی خود موسوم به «تمدن پیشرفته قدیم و جدید» (Early and Late High Civilization) استفاده می‌کند که حداقل برای این خواننده نامأنوس است. نکته دیگر اینکه وی تقسیم بندی سنتی و تاریخی جنوب بین‌النهرین به سومر و اکد را کنار می‌نهد و تمامی این منطقه را یکپارچه «بابل» می‌خواند و آن را کانون پیشرفتهای ابداعات می‌داند!

حاشیه:

3) Pierre Amiet, «Archaeological discontinuity and ethnic duality in Elam», *Antiquity*, 53 (1979): 195-204; *Idem*, «Alternance et dualité. Essai d'interprétation de l'histoire Élamite», *Akkadica* 15 (1979): 2-22.

4) Pierre Amiet, *L'Âge des Échanges Inter-Iraniens, 3500-1700 avant J-C*, Paris, 1986.

5) P.R.S. Moorey, *Materials and Manufacture in Ancient Mesopotamia: The evidence of archaeology and art: metals and metalwork, glazed materials and glass*, BAR International Series No.237, Oxford, 1985.

6) H.J. Nissen, *The Early History of the Ancient Near East, 9000-2000 BC*, Chicago, 1988.

در پیکره مسین پیش گفته نمود پیدا کرده است. شیء دیگری که به آن پرداخته شده پیکره غریبی در موزه هنرها در سین سیناتی است. برخلاف موجودات عجیب با کلاهی به شکل سر بز که در مهرها با حالت مسلط بر خزندگان دیده می‌شوند. این پیکره را مارهایی دربر گرفته و بر روی سینه آن نقش دو ماهی به چشم می‌خورد. به همین دلیل و بگرم این پیکره را نشان دهنده لحمو (Lahmu) یا یکی از پنجاه خدمتگزار خدای سومری، ان کی، می‌داند. نویسنده با اشاره به نقش مارها آن را به معتقدات ایرانی نزدیکتر می‌داند تا به هنر بین‌النهرین و احتمال می‌دهد که این اثر در دوره تأثیر هنری ایران یعنی حدود ۲۷۰۰ ق م پدید آمده باشد.

مجموعه بعدی که نویسنده به بحث درباره آنها پرداخته است گروهی از مهرهای استوانه‌ای است که از نظر خاستگاه در محدوده «تمدن ماورای ایلامی» قرار می‌گیرند و قدمت آنها به دوره اکد می‌رسد. نقوش روی این مهرها بسیار مفصل و پیچیده است و شامل نقوش زیر می‌شود: الهه‌ای نشسته که مارهایی از شانه‌های او بیرون زده‌اند، نیایشگران در حالات مختلف، جانوران مختلف یا اجزای بدن آنها، نقوش مشابه نگاره‌های پیش-ایلامی، نقش کوه و گیاهان و موجودات افسانه‌ای و نقشمایه‌های متنوع پرکننده صحنه.

آخرین شیئی که بدان پرداخته شده است یک قرص کوچک دو وجهی از لاجورد با کتیبه‌ای به نام ریموش، شاه اکد، است. بر یک وجه این قرص نقش برجسته مردی نشسته و بر وجه دیگر نقش برجسته پرنده‌ای با سر انسان و دو شکار شاخدار در چنگالهای آن به چشم می‌خورد. نمونه‌های مشابه این قرص از باختر و در گنجینه تاد در مصر دیده می‌شود. نویسنده با بررسی نقوش روی این قرص به این نتیجه می‌رسد که آن در دوره سلسله‌های قدیم سومر در ایران ساخته شده است و هنگامی که به دنبال لشکر کشی ریموش به ایران این قرص، که در آن زمان قدمتی تقریباً ۲۰۰ ساله داشته، به دست وی افتاده است، این فرمانروای اکدی نام خود را بر روی آن نقر کرده است.

● هنس یورگ نیسن: «ظهور نگارش در بین‌النهرین و ایران» نویسنده کار خود را با اشاره‌ای گذرا به دوران آغاز نگارش و